

Nieuw voor Groningen: Steppekiekendief

Door: Willem-Jan Fontijn & Dušan Brinkhuizen

In april 2003 werden vanaf de telpost op het oostelijk Eemshaventerrein in totaal drie Steppekiekendieven *Circus macrourus* waargenomen. Op 16 april werd een langsvliegend adult mannetje waargenomen en gefotografeerd. Op 25 april werden twee verschillende eerste-zomerkleed vogels gezien. De tweede vogel van die dag werd ook op 26 april waargenomen. Deze waarnemingen zijn de eerste goed gedocumenteerde gevallen voor de provincie Groningen en worden in dit artikel besproken.

16 april - adult man

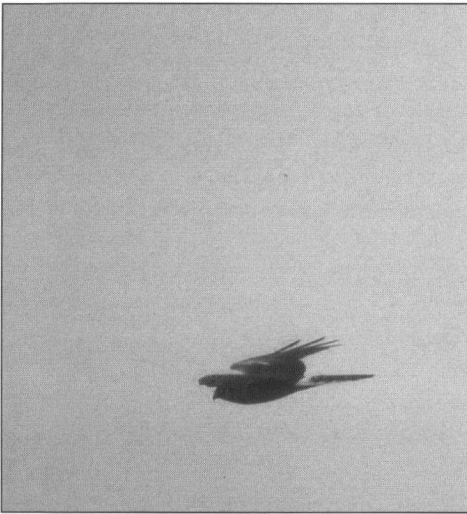
De telpost van het oostelijk Eemshaventerrein was op deze woensdag bemand met een handjevol vogelaars. Het was lekker weer met zon en een rustige zuidoostenwind. De tellers hadden het druk: gigantische trek van Graspiepers *Anthus pratensis* met soms wel duizend per kwartier! Naast de spectaculaire stroom van piepers bleef het wat betreft bijzondere soorten rustig met slechts enkele Beflijsters *Turdus torquatus* en een Rode Wouw *Milvus milvus*. Tegen 13:30 uur riep Bart-Jan Prak: 'Grauwe Kiek man, langs de dijk, komt deze kant op.' De vogel was enkele seconden in beeld en dook toen achter de singel. 'Pas op jongens, hij was spierwit van onderen.' Eric Koops ging voor alle zekerheid klaarstaan met zijn camera. Een droom werd werkelijkheid. De vogel kwam achter de singel tevoorschijn en in koor werd geschreeuwd: 'Steppekiekendief!' Het adulte mannetje vloog voor de telpost langs en het lukte Eric om een aantal mooie foto's te maken. Het spektakel was van korte duur, de vogel vloog in een rap tempo verder en verdween achter de centrale. Onder de gelukkige waarnemers waren verder Harm-Jan Wight, Jacob Bosma en Dušan Brinkhuizen.

25 april - eerste-zomer man

Deze kiekendief werd rond 12:30 uur ontdekt

ter hoogte van de dwarsdijk op ongeveer 250 meter ten westen van de telpost. De vogel ging vervolgens vlak boven de zeedijk vliegen, recht op de waarnemers af. In dit vooraanzicht viel direct op dat de vogel een lichte halsring had, die scherp aftekende tegen een donker gezicht en een brede zwartbruine nekband. Verder was het kleine valkachtige voorkomen opvallend en van dichtbij was een gele iris duidelijk waarneembaar. Toen de vogel op minder dan 50 meter voor de waarnemers vloog, steeg hij vrijwel recht omhoog op en draaide schuin bij in de richting van de bakken. De vogel toonde daarbij uitstekend zijn onderdelen en ondervleugel. De onderdelen en ondervleugeldekveren waren geheel ongestreept en vaal oranjeachtig van kleur. De armpennen waren zwartbruin en de onderhandvleugel was licht met donkere bandering op de handpennen. De binnenste handpennen vormden een lichte achterrand. Terwijl de kiekendief verder vloog over de bakken konden zijn bovendelen en bouw goed bekeken worden. Zowel de bovendelen als de bovenvleugels waren grijsbruin en sterk gesleten. De vleugels hadden een brede armvleugelbasis en een smalle spitse hand met drie zichtbare vingers. De kiekendief vloog verder over de grote singel bij de centrale en verdween uiteindelijk uit het zicht. Hij werd gezien door onder ande-

ren Rudy Offereins, Willem-Jan Fontijn, Dick Brinkhuizen, Lazar Brinkhuizen, en de vaste tellers Piet Pepers, Klaas Nanninga, HJW en JB. Na raadpleging van enige literatuur werd duidelijk dat naast andere kenmerken het koppatroon, de ongestreepte onderdelen en enkele details aan de vleugel goed pasten op een Steppekiekendief in eerste-zomerkleed.

25 en 26 april - eerste-zomer vrouw

Deze kiekendief werd rond 18:00 uur ontdekt op ongeveer dezelfde plek als de eerste vogel. De vogel werd kort gezien en verdween vrijwel meteen achter de singel uit het zicht. Ondanks de korte waarnemingsduur viel ook bij deze vogel direct de lichte halsring op. Even later, toen de kiekendief achter de singel vandaan kwam vliegen, waren het donkere gezicht, de lichte halsring en de donkere nekband duidelijk te zien. Ook deze vogel had ongestreepte onderdelen en ondervleugeldekvoren. Deze waren echter licht geelbruin van kleur. De armpennen waren zwartbruin, de handvleugel had een lichte achterraand en de bovendelen waren gesleten grijsbruin. Even leek het erop dat de vogel ging jagen maar uiteindelijk vloog ze toch door. EK was er inmiddels in geslaagd enkele foto's van de vogel te maken. Hoewel meteen duidelijk was dat deze vogel een ander exemplaar betrof (op grond van onder meer de gelige kleur van de onderdelen) vertoonde deze toch sterke overeenkomst met de eerste onvolwassen vogel. Het was dan ook snel duidelijk dat deze vogel ook een Steppekiekendief was. Na circa tien minuten werd de Steppekiekendief teruggevonden, vliegend op grote afstand boven het terrein. De vogel ging vervolgens jagen in de grote singel bij de centrale en boven de bakken. Gedurende twintig minuten werd de Steppekiekendief hier onregelmatig gezien. Rond 18:30 uur werd de vogel voor het laatst waargenomen. Zoektochten later die avond leverden niets meer op. De verwachting was dat de vogel ergens in het terrein zou gaan slapen

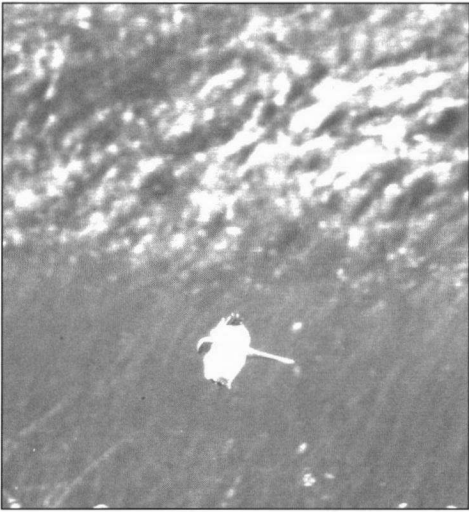
Steppekiekendief, 2e kalenderjaar vrouw, Eemshaven, 26 april 2003, foto's: Marnix Jonker

en wellicht de volgende dag weer langs de telepost zou vliegen. Inderdaad gebeurde dit en wel rond 9:30 uur. De Steppekiekendief werd opgepikt boven de singel en vloog vervolgens richting de bakken. Zonder te aarzelen sprong Marnix Jonker acrobatisch over het hek en kon de vogel, die op dat moment recht over hem heen vloog, op de gevoelige plaat zetten. De vogel verbleef korte tijd ter plaatse om vervolgens in noordoostelijke richting over zee weg te vliegen.

Deze Steppekiekendief werd op 25 april gezien door onder anderen Anne van Dijk, Huub Lanthers, RO, WJF, DB, LB en EK. Op 26 april werd deze vogel gezien door onder anderen Emo Klunder, Harry Blijleven en MJ.

Beschrijving

Omdat de determinatie van het adulte mannetje weinig problemen geeft is besloten om in dit artikel geen uitgebreide beschrijving te geven van deze vogel. De belangrijkste veldkenmerken van deze vogel worden behandeld onder determinatie.

De onderstaande beschrijving van de eerste-zomer vogels is gebaseerd op veldschetsen en aantekeningen van RO en WJF en op foto's van MJ en EK. Vanwege de grote gelijkenis tussen de beide eerste-zomer vogels is de beschrijving samengevoegd.

Grootte & bouw: De eerste vogel was een kleine en slanke, maar vooral ook compact gebouwde kiekendief. Grootte globaal als die van Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*, qua bouw meer op Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* lijkend met het zwaartepunt van het lichaam ter hoogte van de borst. De tweede vogel was duidelijk groter en forser gebouwd met opnieuw het zwaartepunt van het lichaam ter hoogte van de borst. De vleugels waren vrij slank en lang met een opvallend brede armvleugelbasis. De armvleugel was eveneens relatief breed, de handvleugel was duidelijk smaller dan de armvleugel en spits van vorm

Steppekiekendief, adult man, Eemshaven,
16 april 2003, foto's Eric Koops

met drie zichtbare vingers. De handvleugel leek korter door de korte vingers. De staart was relatief lang.

Kop & hals: Een karakteristieke opvallende koptekening was zichtbaar onder elke hoek en bij elke houding van de vogel: een gelijkmatig brede lichtbruine halsring lopend vanaf het achterhoofd tot op de keel (van voren zichtbaar als 'hoefijzer'), scherp begrensd door brede uniforme donkerbruine nekband ('boa') en grote brede donkerbruine vlek op oorstreek die ver doorliep tot aan de snavelbasis (vooral in vooraanzicht goed te zien). Teugel donker. Kruijn donkerbruin. Vlekjes boven en onder het oog iets bleker, flets lichtbruin.

Bovendelen & bovenvleugel: Gesleten koud grijsbruin met bij de eerste vogel op de dekveren nog enkele smalle roestbruine veerrandjes, zichtbaar als stipjes. De tweede had op de dekveren van beide vleugels een crèmekleurige halvemaaanvormige vlek. De armpennen waren iets donkerder (meer zwartbruin) van kleur.

Onderdelen & ondervleugel: Bij de eerste vogel waren borst en buik geheel ongestreept/ongevlekt vaal en flets oranjeachtig lichtbruin. De ondervleugeldekveren waren eveneens ongestreept vaal oranjeachtig lichtbruin. Bij de tweede vogel waren borst en buik ongestreept vaal licht geelbruin. Op de bovenborst waren van dichtbij enige dunne schachtstreepjes te zien. De ondervleugel was van oksel tot aan de dekveren eveneens ongestreept licht geelbruin. De armpennen waren zeer donker, zwartbruin. De handpennen hadden een donkere onregelmatige bandering waardoor hier een 'dambordefect' ontstond. De handvleugel had een lichte vleugelachterrand. Bij de tweede vogel waren op foto's de lichte bases van de handpennen te zien: deze vormden een lichte 'boemerang'.

Staart: Typische ringtail. Bovenstaart met enkele smalle banden en een bredere eindband. Onderstaart bij de eerste vogel geheel licht met alleen een brede donkere eindband. Bovenstaartdekveren (stuit) vuilwit.

Naakte delen: Snavel donker. Iris geel bij de eerste, donkerbruin bij de tweede.

Rui & sleet: De vogels waren sterk gesleten en vertoonden geen actieve rui.

Determinatie

Adult man:

Het kleine, ranke postuur met de smalle en puntige vleugels, de egaal lichtgrijze bovendelen, de geheel witte onderdelen, de smalle, karakteristieke, zwarte handpenwige en de gebandeerde stuit maken de vogel onmiskenbaar tot adult mannetje Steppekiekendief.

Mannetjes van deze soort zijn de lichtste roofvogels in Europa en vandaar de bijnaam 'White Bullet'. Een mannetje Blauwe Kiekendief is groter en forsere, heeft bredere vleugels met meer zwart op de handvleugel en een blauwgrijze kop en bovenborst die contrasteert met de witte onderdelen. Grauwe Kiekendief is nog contrastrijker getekend met eveneens meer zwart op de handvleugel, donkere banden op de boven- en ondervleugels en fijne roodbruine streping op de onderdelen.

Eerste-zomer vogels:

Voor beide vogels geldt dat het gesleten en valse kleed met de ongestreepte onderdelen en ondervleugeldekveren en de gave ongeruide hand- en armpennen goed passen op een tweede kalenderjaar ofwel eerste-zomer vogel. De gele iris en het kleine postuur van de eerste vogel wijzen op een mannetje. De donkere iris en het forsere postuur van de tweede vogel wijzen op een vrouwtje.

Het koppatroon van beide vogels met de gelijkmatig brede lichte halsring die loopt van achterhoofd tot op de keel, scherp afgetekend tegen de brede donkerbruine nekband en het donkere gezicht waarbij de donkere wangvlek ver doorloopt tot aan de snavel, is kenmerkend voor Steppekiekendief.

De rui van een 2e k.j. mannetje Grauwe Kiekendief kan zeer variabel zijn (van juveniele tot vrijwel adulte vogels) maar vertoont over het algemeen een mix van eerste en tweede generatie veren met blauwgrijze veren rond kop, hals, bovenborst en roodbruine streping

op een witte borst en buik. Zo'n vogel heeft vaak een opvallend lichte halsring. Deze is echter korter dan bij Steppekiekendief en vormt eerder een 'halve maan'.

Veel 2e kj. vrouwtjes Grauwe Kiekendief ruien in de winter kop- en halsveren waardoor deze een meer adultachtige tekening hebben. Dit koptatroon is lichter dan dat van een Steppekiekendief, met een witter gezicht, fijne streping en zonder halsring en donkere nekband.

Een aantal 2e kj. Grauwe Kiekendieven is in het voorjaar nog grotendeels in juveniel kleed. De koptekening van een juveniel is variabel maar meestal opvallend licht met een brede witte wenkbrauwstreep, veel wit rond de ogen en een kleinere wangvlek die niet tot aan de ondersnavel reikt. Sommige donkergetekende juveniele Grauwe Kiekendieven hebben een koptekening met weinig wit rond het oog en een grotere wangvlek dan normaal. Deze vogels vertonen echter nauwelijks een lichte halsring (Forsman 1995, 1999).

De handvleugel met het onregelmatig geblokte patroon op de handpennen en de lichte vleugelachterrand is eveneens kenmerkend voor Steppekiekendief. Bij de tweede vogel waren op foto's de lichte bases van de handpennen te zien, dit wordt ook wel de boemerang genoemd. Dit kenmerk is, indien aanwezig, diagnostisch voor Steppekiekendief (veel onvolwassen vogels vertonen dit kenmerk echter niet). Dit kenmerk is niet vastgesteld bij de eerste vogel.

Grauwe Kiekendief heeft donkere vingers en een donkere achterrand aan de handvleugel en vertoont fijnere en regelmatige bandering op de handpennen. Door sleet en bleking kan een 2e kj. Grauwe Kiekendief in het voorjaar echter een lichte achterrand aan de handvleugel hebben (Forsman 1999: plaat 248; Bakker & Winters 2003: plaat 321). Zulke vogels kunnen worden uitgesloten op grond van koptekening en de voor Grauwe Kiekendief kenmerkende fijne en regelmatige bandering op de handpennen.

Verdere kenmerken die de determinatie als Steppekiekendief ondersteunen zijn het vale juveniele kleed en de structuur en bouw van

de vogel.

Het juveniele kleed blijft bij Steppekiekendief lang behouden en wordt pas geruid in het tweede kalenderjaar vanaf mei. Slechts enkele vogels (vooral mannetjes) ondergaan in de winter een gedeeltelijke rui waarbij een klein aantal veren rond kop, hals en bovenborst wordt geruid. De rui bij Grauwe Kiekendief is veel variabel en vertoont meestal een mix van eerste en tweede generatie veren (zie boven).

Een belangrijk verschil tussen Grauwe en Steppekiekendief betreft de okselveren. Bij Grauwe Kiekendieven zijn deze sterk roodbruin gebandeerd (zowel bij mannetjes als vrouwtjes) en 2e kj. vogels hebben deze vrijwel altijd geruid. Eerste-zomer Steppekiekendieven hebben altijd een ongetekende lichte oksel.

De compacte bouw met het ronde lichaam, de brede arm en spitse korte hand past goed op Steppekiekendief.

Een 2e kj. Grauwe Kiekendief vertoont meestal nog niet de lange vleugels van een adult en kan daardoor vrij compact lijken. Vaak is het lichaam dan wel slank en topzwaar (zwaartepunt van het lichaam bij de kop) zoals bij een adult (Forsman 1995).

Vrouwtjes en onvolwassen Blauwe Kiekendieven kunnen voor beide vogels worden uitgesloten op basis van grootte en verenkleed. Blauwe Kiekendief is groter met een zwaarder gebouwd lichaam en gelijkmatig brede vleugels met een ronde handvleugel (vijf vingers). Het verenkleed is altijd gestreept op de onderdelen en ondervleugel. De handvleugel heeft een donkere achterrand.

Verspreiding en voorkomen

De Steppekiekendief is een broedvogel van Oost-Europa en Centraal-Azië. De soort is tevens een trekvogel die vooral overwintert in zuidelijk Afrika en in Zuid-Azië. Met name de jaarlijks schommelende aantallen van lokale broedvogels en de determinatieproblematiek rondom vrouwtjes en onvolwassen vogels zorgen ervoor dat het totaal aantal broedparen lastig te bepalen is. Het totale aantal bedraagt waarschijnlijk niet meer dan 20.000 paren.

Daarvan broeden er ongeveer 1.000-2.000 in het Europese deel van Rusland. Tot aan de jaren zestig was de Steppekiekendief aanzienlijk talrijker, vooral in de Oekraïne en Zuid-Rusland. Daarnaast was de soort ook in Aziatische broedgebieden beduidend algemener dan nu. In de wintergebieden van Afrika was de Steppekiekendief veel algemener dan de Grauwe Kiekendief maar tegenwoordig is dit andersom (Ferguson-Lees & Christie 2001). Deze dramatische achteruitgang wordt vooral veroorzaakt door habitatverlies (het omploegen van graslandsteppen tot landbouwgrond), overbegrazing door vee van natte gebieden (verlies van broedterrein) en het veelvuldig gebruik van pesticiden. Voor de Steppekiekendief, die sterker afhankelijk is van ongerepte steppen dan andere kiekendiefsoorten, is een goede maatregel waarschijnlijk de totale bescherming van kleine oppervlakten geschikt habitat (20-100 ha.). Deze maatregel heeft inmiddels gewerkt bij de Grauwe Kiekendief in Centraal-Rusland (Tucker & Heath 1994).

In Nederland is Steppekiekendief een dwaalgast die voornamelijk tijdens de trek in voor- en najaar wordt waargenomen. Er zijn door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) tot en met 2002 in totaal 19 gevallen aanvaard (van den Berg & Bosman 2001, van der Vliet et al. 2003). Met name de laatste jaren wordt de soort, ondanks de sterke afname, opvallend vaak vastgesteld. Naast het groeiend aantal vogelaars is een goede verklaring waarschijnlijk ook de sterk toegenomen veldkennis van deze soort. Daarnaast vond er in het najaar van 2001 een influx in Europa plaats die recordaantallen opleverde voor bijvoorbeeld Finland en Zweden, 76 respectievelijk 62 (van den Berg 2001). Ook in ons land waren er ten minste vijf meldingen, waaronder een juveniel op 5 oktober in de Eemshaven die niet is ingediend (van der Vliet et al. 2002).

Er zijn meerdere waarnemingen gedaan van Steppekiekendief in de provincie Groningen. Een aantal van deze gevallen werd niet ingediend. De beschreven gevallen de wel inge-

diend waren zijn niet aanvaard. Helaas was dit ook het geval voor het bekende vrouwtje van Beijum (2002) dat in een eerder verschenen artikel in de *Grauwe Gors* uitgebreid beschreven werd (van Welie 2002, van der Vliet et al. 2003). De vogels van 2003 zijn aanvaard door het CDNA waarmee zij de eerste officiële gevallen voor Groningen zijn.

Literatuur

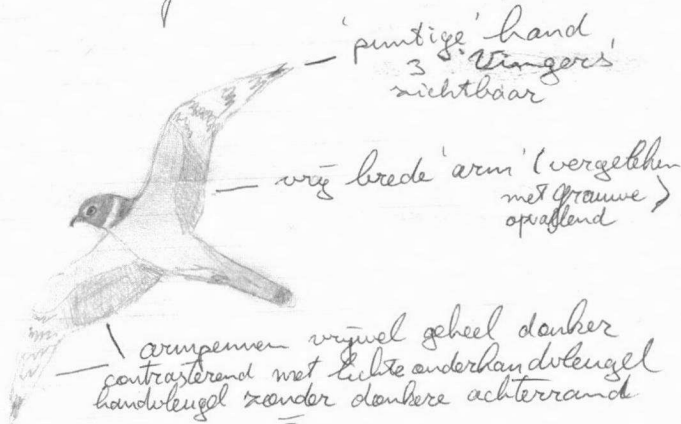
- Bakker, G. & Winters, R. (2003). 'Kiekendiefperikelen op Hoge Veluwe.' *Dutch Birding* 25: 283-284.
- van den Berg, A. B. & Bosman, C. A. W. (2001). *Zeldzame vogels van Nederland*. Tweede editie. Haarlem: GMB Uitgeverij / Utrecht: Stichting uitgeverij van de KNNV.
- van den Berg, A. B. (2001). 'WP reports: September-October 2001.' *Dutch Birding* 23: 354-369.
- Ferguson-Lees, J. & Christie, D. A. (2001). *Raptors of the world*. London: A. & C. Black Publishers.
- Forsman, D. (1995). 'Field identification of female Montagu's and Pallid Harriers.' *Dutch Birding* 17: 41-54.
- Forsman, D. (1999). *The raptors of Europe and the Middle East*. London: T. & A. D. Poyser Ltd.
- Tucker, G. M. & Heath, M. F. (1994). *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge: Birdlife International.
- van der Vliet, R. E., van der Laan, J. & CDNA (2002). 'Rare birds in the Netherlands in 2001.' *Dutch Birding* 24: 325-349.
- van der Vliet, R. E., van der Laan, J. & CDNA (2003). 'Rare birds in the Netherlands in 2002.' *Dutch Birding* 25: 361-384.
- van Welie, L. (2002). 'Waarneming adult vrouwtje Steppekiekendief.' *Grauwe Gors* 30: 60-62.

Willem-Jan Fontijn
Slochterstraat 40, 9611 CP Sappemeer

Dušan Brinkhuizen
Koninginnelaan 18a, 9717 BT Groningen

Eemshaven - oost, Telpost 25/4/'03
± 12.30u, Halfbewolkt, 20.3

Steppekieken dief 2^e KJ. /
1^e zomer ♂

Steppekiek, 2e kalenderjaar man, 25 april 2003, Eemshaven, :